

Darko Friš

Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani

Uvod

23. junija 1935 je mandat za sestavo vlade v Kraljevini Jugoslaviji dobil finančni minister v vladi Bogoljuba Jevtića dr. Milan Stojadinović, ki je vlado sestavil iz nekdanjih strank: dela Narodne radikalne stranke (dalje NRS) zveste Milanu Stojadinoviću, Slovenske ljudske stranke (dalje SLS) in Jugoslovanske muslimanske organizacije (dalje JMO). Načelnik nekdanje Slovenske ljudske stranke dr. Anton Korošec je v novi vladi prevzel mesto notranjega ministra, v vlado pa so stopili tudi pomembni akterji iz prejšnjih režimov, kot npr. armadni general Petar Živković, ki je postal minister za vojsko in mornarico.¹ S tem so pristaši nekdanje SLS po petih letih ponovno prešli iz opozicije na oblast. Vstop v vlado je bila njihova dolgoletna želja, saj so bili v vsem opozicijskem obdobju podvrženi najrazličnejšim pritiskom, ki jih je Ivan Ahčin takole opisal: »Zaradi odločnega opozicionalnega stališča smo morali od takratnih režimov veliko pretrpeti. Naši ljudje so bili ob službe, metali so jih na cesto [prejizganjali so jih v južne kraje, mnogi so bili kaznovani z denarnimi globami, nešteti so trpeli kot podjetniki, obrtniki, trgovci.« Kljub neugodnemu položaju v dolgoletni opoziciji z vstopom v vlado v 'stranki' niso vsi soglašali, do vstopa pa naj bi imel pomisleke tudi Anton Korošec, ki je svojim najožjim sodelavcem pojasnjeval, da nova vlada ni idealna, ker ne pomeni izpolnitve 'strankinih' zahtev po slovenski samoupravi, saj kraljevi namestniki niso bili pripravljeni spremeniti ustave iz leta 1931 vse do kraljeve polnoletnosti. Kljub temu pa mu je v 'strankinem vrhu' za vstop v vlado uspelo pridobiti zadostno podporo.²

Jugoslovanska radikalna zajednica

Približevanje treh nekdanjih strank NRS, SLS in JMO (in različne kombinacije o njihovem združevanju) sega v leto 1933 in je potekalo z večjo ali manjšo dinamiko vse do padca Jevtićeve in formiranja Stojadinovićeve vlade. Zamisel o trojnem prevzemu oblasti brez spremembe ustave je vključevala namero o ustanovitvi ene politične stranke, saj ustava ni dovoljevala obstoja 'plemenskih, verskih in regionalnih strank'. Po noveliranem zakonu o političnih organizacijah iz marca 1933 je vsaka politična organizacija morala imeti svoje organizacije v polovici vseh srezov v državi, razporejenih najmanj v šestih od devetih banovin.³

¹ Metod Mikuž, Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941, Ljubljana 1965 (dalje Mikuž), str. 437; Milan M. Stojadinović, Ni rat ni pakt, Jugoslavija između dva rata, Rijeka 1970 (dalje Stojadinović), str. 317–322; Branko Petranović, Istorija Jugoslavije 1918–1978, Beograd 1980 (dalje Petranović), str. 135; Todor Stojkov, Vlada Milana Stojadinovića (1935–1937), Beograd 1985 (dalje Stojkov), str. 17–63; John R. Lampe, Yugoslavia as History. Twice there was a country, Cambridge 1999, str. 174; Bojan Godeša, Ervin Dolenc, Izgubljeni spomin na Antona Korošca. Iz zapuščine Ivana Ahčina, Ljubljana 1999, (dalje Izgubljeni spomin), str. 144 in 154.

² Izgubljeni spomin, str. 149 in 151.

³ Stojkov, str. 44.

Skrb za ustanovitev stranke je bila prepuščena glavnim odborom treh omenjenih nekdanjih strank, glavni odbor nove stranke pa je imel nalogo, da se nekdanje stranke zlijejo v novo 'zajednico'. Zato so vse tri nekdanje stranke razglasile, da so se razpusstile in prenehale obstajati je glavni odbor pozval vse svoje pristaše, kot tudi ostale državljane, da se pridružijo nove.⁴

Podobno kot pred vstopom v vladno so v nekdanji SLS obstajali tudi nasprotniki vstopa 'stranke' v JRZ, ki so se zavzemali za sodelovanje s Kmečko-demokratsko koalicijo. O vstopu so v Ljubljani organizirali konferenco, na kateri pa 25 delegatov ni sprejelo dokončne odločitve. Kljub temu je Korošec uspel obdržati odločujoči vpliv na večino strankarskih prvakov Frana Kulovca, Marka Natlačna, Miho Kreka, Andreja Gosarja ... , ki so pristop v JRZ podpisali 14. avgusta, 'strankin načelnik' pa je kot kaže prijavo podpisal kar v Beogradu.⁵

19. avgusta so JRZ prijavili Ministrstvu za notranje zadeve, naslednjega dne pa v javnosti predstavili Program in Statut stranke.⁶ Ustanovitelji so pri predstavljanju programa posebej poudarili, da stranka ni ne centralistična in ne federalistična, temveč da bazira na najširši samoupravi in da bo kot takšna pritegnila širše množice. Tako so pričakovali, da se jim bodo pridružili tudi tisti Hrvati in Slovenci, ki niso bili pripadniki strank, ki so formirale JRZ. V stranko pa izrecno niso včlanjevali »jugofašistov«, kot so strankini propagandisti imenovali pristaše Bogoljuba Jevtića. V pogledu državne in notranje politične ureditve je trojna vladna kombinacija v celoti sprejela oktorirano ustavo iz leta 1931. V programu so se izrekli za monarhijo in dinastijo Karađorđevićev, kot za narodno in državno enotnost (nacionalni državni unitarizem). Nacionalni državni unitarizem so želeli ublažiti s tezo, da je stranka imela pred očmi, v preteklosti pridobljene posebne administrativne, politične in druge značilnosti teritorijev, ki so sestavljale državo, kakor tudi s poudarjanjem načela lokalnih in širših samouprav. V stranki so želeli razviti in ojačati zavest o državni in narodni enotnosti in zmanjšati razlike, pridobljene v preteklosti, kar pa so želeli doseči postopno in se pri tem izogibati 'preživele metode'. Zagovarjali so spoštovanje treh imen jugoslovanskega naroda: Srb, Hrvat in Slovenec in njihove enakopravnosti ter spoštovanje tradicije in tako v osnovi niso spremenili stališča o 'troimenem narodu'. Posebnost v strankinem programu je bila tako kritika šestojanuarske diktature in obljuba, da bodo postopno delovali v razvijanju zavesti o državni in narodni enotnosti. V skladu z najavljeno orientacijo o demokratizaciji političnega življenja so v Programu izpostavili opredelitev JRZ za ustavno in parlamentarno ureditev, za »splošno, enako, neposredno in tajno volilno pravico«, za svobodo tiska, svobodo združevanja... Na ugodno rešitev prošnje za registracijo stranke ni bilo potrebno čakati dolgo, saj je Ministrstvo za notranje zadeve izdalo pozitivno odločbo že 27. avgusta. Ob tem je bila smešna trditev glavnih organizatorjev, da se vlada ne želi vmešavati v ustanovitev stranke in da se ustanavlja od spodaj in ne od zgoraj – torej iz baze in ne od oblasti.⁷

Med šestojanuarsko Jugoslovansko nacionalno stranko (v nadaljevanju JNS) in novoustanovljeno JRZ so bile nekatere podobnosti in razlike. Največja podobnost je bila, da sta bili obe ustanovljeni od 'zgoraj', od oblasti in s pomočjo državnega aparata in da sta vodstvi obeh strank, upoštevajoč ustavo iz leta 1931 in politično zakonodajo osnovano na njegovih načelih, želele ustanoviti vsedrjavno in vsejugoslovansko stranko kot masovno socialno-politično podlogo, s pomočjo katere bi se obdržala na oblasti. Razlika med obema strankama je bila v tem, da je bilo vodstvo JNS formirano iz nekdanjih pripadnikov starih političnih strank, ki so v stranko stopali ne kot zastopniki strank, temveč kot posamezniki. JNS je

⁴ Stojadinović, str. 317–322.

⁵ Stojkov, str. 53 in 54.

⁶ Prav tam.

⁷ Stojkov, str. 54–57.

namreč negirala predšestojanuarske stranke in jih želela uničiti, medtem ko je JRZ nastala z združitvijo treh predšestojanuarskih strank, ki so do tedaj bile v opoziciji (razen samega Stojadinovića). Za razliko od JNS, katere vodstvo je striktno zagovarjalo »*integralno jugoslovanstvo*« in smatralo nacionalno vprašanje rešeno s kraljevim državnim udarom, je vodstvo JRZ v svojem programu vsaj verbalno zavzelo bolj fleksibilno stališče, v praksi pa tolerantnejši odnos do drugih meščanskih skupin, zlasti Hrvaške seljačke stranke, medtem ko je do Komunistične partije Jugoslavije obdržala skrajno sovražen odnos, podobno kot ga je ohranilo vodstvo JNS.⁸

Po vstopu v vlado je vodstvo nekdanje SLS zelo okrepilo svoj položaj in vpliv v Sloveniji. Večji del članov, ki je prešel v JNS, se je vrnil v SLS, oziroma JRZ.⁹ JRZ je bila torej ustanovljena kot enotna politična formacija, sestavljena iz nekdanjih političnih strank, v njenem okvirju pa le-te niso izgubile svoje individualnosti.¹⁰

Z vstopom v Stojadinovićevo vlado je Anton Korošec v veliki meri ojačal pozicije vodstva nekdanje SLS v Sloveniji (Dravski banovini). V Sloveniji je pomenila ustanovitev JRZ praktično samo spremembo imena SLS. Po vstopu v vlado so zamenjali vse funkcionarje – pristaše šestojanuarske diktature – s svojimi pristaši.¹¹

V prvi polovici meseca maja 1936 so v JRZ v vseh banovinah organizirali banovinske konference, 1. junija pa so izvedli državno konferenco JRZ. V Ljubljani je bila banovinska konferenca organizirana 10. maja 1936, na njej je imel govor tudi Korošec. Svoj govor je poslal v pogled Stojadinoviću, nakar mu je predsednik vlade svetoval, da naj bo v kritikah čim blažji. Korošec pa je deloval ravno nasprotno in še posebej naglasil ravno to, kar mu je Stojadinović svetoval, da bi v govoru izpustil. Tako je kritiziral volilno zmago strank Ljudske fronte v Franciji in še posebej poudaril, da favoriziranje komunizma v Jugoslaviji ni in ne bo vzor. Ko je govoril o nasprotnikih vlade, je še zlasti poudaril, da širijo laži in klevete celo o najvišjih državnih avtoritetah. O JRZ je poudaril, da ni ne stara Radikalna stranka in ne oživljena SLS, temveč nova stranka.¹²

V tem času so se v političnih krogih pričele širiti vesti o verjetni zamenjavi vlade. Kot enega izmed možnih kandidatov za mesto predsednika vlade so omenjali tudi Petra Živkovića, poleg tega je Stojadinović imel že nekaj časa resne težave z glavnim odborom Radikalne stranke. Zapleten politični položaj so izkoristili v nekdanji SLS in sporočili Stojadinoviću, da se delegati iz Dravske banovine državne konference JRZ ne bodo udeležili, Anton Korošec in Miha Krek pa ne bosta več sodelovala v vladi, če ne bodo sprejeli njihovih zahtev o odkupu 35.000 ton slovenskega premoga za državne železnice. Stojadinović se je tako znašel v težavnem položaju, saj so odkup bosanskega premoga zahtevali tudi v nekdanji JMO, ki je s prodajo premoga prav tako želela pridobiti politične točke. Na konferenci so za predsednika JRZ izvolili Milana Stojadinovića, podpredsednika pa sta postala Anton Korošec in Mehmed Spaho. Izvolili so še 25 članski Glavni odbor in širši Glavni odbor, ki ga je poleg članov Glavnega odbora sestavljalo pet delegatov iz vsake banovine. V opoziciji so Državno konferenco JRZ seveda ocenili negativno in Stojadinovićeve obljube o demokratizaciji označili kot prazne fraze.¹³

Na zborovanju JRZ 17. januarja 1937 v Ljubljani so poudarjali zlasti široko dekoncentracijo uprave – Ljubljana naj postane središče široke samouprave na kulturnem, ekonomskem in finančnem področju, kjer se naj rešujejo vse zadeve, ki se tičejo slovenskega naroda, v

⁸ Prav tam, str. 57.

⁹ Prav tam, str. 107.

¹⁰ Petranović, str. 134.

¹¹ Stojkov, str. 146.

¹² Prav tam, str. 148.

¹³ Stojkov, str. 149–154.

Beogradu pa tiste, ki se tičejo državne skupnosti. Zahtevali so priznanje polne enakopravnosti slovenskega jezika, posebno v šolah, popolno univerzo, poleg državne uporabo slovenske zastave, Sloveniji pa naj bi pripadel tisti del javnih dajatev, ki ji je pripadal po številu prebivalcev in davčni moči.¹⁴

Jugoslovanska nacionalna stranka

Prvaki šestojanuarske JNS so bili po mnenju zgodovinarja Stojkova sredi tridesetih let »kot generali brez vojske«. Z oblasti so bili vrženi že konec leta 1934 in so predstavljali politiko, ki ji je čas že potekel. JNS Stojadinovičevi vladi ni pomenila resne opozicije, ker njene organizacije niso imele baze. Težave je bilo mogoče pričakovati le v Senatu, kjer je delovala večja skupina prvakov JNS. Stranka je bila dezorientirana že v času Jevtičeve vlade, v podobnem položaju pa so se znašli tudi ob imenovanju Stojadinovičeve vlade. Šele konec avgusta 1935, ko so vladajoči krogi na veliko ustanavljali novo vladno stranko, se je v Beogradu sestalo nekompletno vodstvo JNS, ki mu je predsedoval Nikola Uzunović, in razpravljalo o splošnem položaju in možnosti oživitve stranke. Ob tej priložnosti so kritizirali nekdanjo Jevtičevo vlado, medtem, ko so, zanimivo, Stojadinovičevi vladi izrazili lojalnost.¹⁵

Jugoslovanska nacionalna stranka, ki je bila oslABLJENA že po smrti kralja Aleksandra,¹⁶ je z ustanovitvijo JRZ postala opozicijska stranka, ki se ji v novem položaju ni obetalo nič dobrega.¹⁷

Svojo programsko usmeritev so v JNS izrekli v t.i. Pohorskih punktacijah¹⁸ in v njih kot edini izhod iz politične in gospodarske krize videli v izvajanju »čiste in iskrene jugoslovanske politike, kakšno je kot osnovo vsega našega narodnega in državnega življenja proglasil kralj Ujedinitelj«. V resoluciji so poudarili, da so v etničnem smislu Srbi, Hrvati in Slovenci en narod, zato je lahko le jugoslovanska misel soliden temelj za napredek naroda in države. Posamezni deli naroda imajo le v enotni naciji možnost kulturnega razvoja in varovanja tradicij. Jugoslovani kot narod so se lahko razvijali le v unitaristični državi, nosilec državnosti je narod: Srbi, Hrvati in Slovenci, kot ena politična enota zbrana okoli kralja. Državna politika se ne sme voditi pod vplivom enega dela naroda, noben del naroda pa se ne sme otresti obveznosti, ki jih je imel do celote. V resoluciji so tudi zagovarjali, da naj bi vprašanja, ki niso bila državnega značaja, reševala po pokrajinah. Zahtevali so dekoncentracijo oblasti in decentralizacijo uprave v banovinah z izgrajeno in finančno zagotovljeno samoupravo. Zagovarjali so takojšnjo rešitev hrvaškega vprašanja, vendar samo v okviru jugoslovanske politike in v skladu z načelom narodne in državne enotnosti. Odklanjali so politično delovanje na temelju odkrite ali prikrite obnove starega strankarskega sistema in pozvali združitev v enotno jugoslovansko nacionalno fronto. T.i. Pohorske punktacije so bile ponovno potrjene 2. in 3. septembra na Hvaru in na konferenci nacionalistov 27. septembra 1935 v Sarajevu. Strankino politično usmeritev so ponovno podprli na kongresu JNS, med 10. in 14. februarjem 1936 in na njem sprejeli resolucijo (notranji minister dr. Anton Korošec jo je prepovedal natisniti), v kateri so označili politično-gospodarski položaj kot vedno težji, padala pa naj bi

¹⁴ Stojadinović, str. 448.

¹⁵ Stojkov, str. 44 in 157.

¹⁶ Petranović, str. 135.

¹⁷ Stojkov, str. 439 in 440.

¹⁸ Pohorske punktacije, oblikovane med 19. in 20. avgustom 1935, je podpisalo okoli trideset podpisnikov, med njimi: Jovan Banjanin, Svetislav Popović, Petar Zec, Albert Kramer in drugi.

tudi avtoriteta državnih oblasti. V državi se je po mnenju nacionalistov razvijala nevarna demagogija o socialnih in gospodarskih vprašanjih, separatizem pa je razbijal narodne vrste. Politično življenje v državi se je razvijalo v duhu stare strankarske razdvojenosti. V resoluciji so odklanjali misel o ustanovitvi totalitarne države in obsodili fašizem. Svoj program so ustvarjali na ideji jugoslovanskega unitarizma, bili so proti federaciji in proti centralizmu, ki naj bi oviral zdravo energijo posameznih delov naroda in krajev.¹⁹

Težave Milana Stojadinovića z generalom Petrom Živkovićem in Glavnim odborom radikalov je vzbudil prvake JNS, da so s svojimi kritikami v Narodni skupščini in Senatu začeli napadati predsednika ministrskega sveta.²⁰ Nacionalisti so vlado v skupščinski interpelaciji 19. oktobra 1935 ostro napadli in ji očitali, da je vladna deklaracija obljubljala »pomiritev, nastala pa je nevarna zaostritev, kajti značilno za JRZ je lažniva demokracija in plemenska ozkosrčnost«. 11. novembra 1935 so vložili še interpelacijo v Senatu in v njej poziciji očitali vračanje na staro politično življenje in ponovno delitev naroda po plemenskih, regionalnih in konfesionalnih vidikih ter vladajočemu režimu očitali, da je koalicija treh starih strank pod vodstvom najvidnejših članov vlade.²¹ V interpelaciji so napadli vodstvo nekdanje SLS, da v Ljubljani vodi politiko 'punktacij', tj. zavzemanje za slovensko avtonomijo, v Beogradu pa politiko narodne in državne enotnosti.²²

Narodna skupščina in Senat sta postajala prizorišče vedno ostrejših debat in pogostih interpelacij, ki so dosegle višek ob proračunski debati konec februarja 1936, ko je poslanec iz Jevtičevega kluba Damjan Arnautović streljal na ministrskega predsednika Stojadinovića. Krogla ga sicer ni zadela, vendar pa je vlada uporabila atentat za obračun s političnimi nasprotniki in 9 aretiranih poslancev, kljub hudi skupščinski debati, izročila sodišču.²³ V spominih je Milan Stojadinović zapisal, da je za atentatom stal minister v njegovi vladi Petar Živković,²⁴ in dejanje izkoristil za obračun z generalom. V rekonstruirani vladi (7. marca) ni bilo več prostora za generala Živkovića – zamenjal ga je armadni general Ljubomir Marić.²⁵ Knez Pavle naj bi Stojadinoviću celo predlagal, da bi Živkovića aretirali, na kar pa ta zaradi pomanjkanja dokazov ni pristal. Kljub svojim političnim ambicijam pa general ni imel poguma stopiti na čelo upora proti vladi. »Tudi v tem primeru, kot že večkrat prej, se je izkazalo, da je bil osebnost nagnjena, v prvi vrsti, zakulisnim potezam in intrigam.« Dejstvo, da politični obračun kneza Pavla in Stojadinovića z Živkovićem ni naletel na nobeno resnejšo reakcijo v vojaškem vrhu, dopušča zaključek, da Živković ni imel dovolj močnih zaveznikov. Njegova moč, v katero so mnogi verjeli, je bila po mnenju radikalnih prvakov »blef«.²⁶

Čeprav je bila JNS legalna stranka, je oblast zaplenila Pohorske punktacije in komunique s Hvara in Sarajeva. Zato so v začetku aprila 1936 izdali ilegalni letak in v njem odkrito pozivali na revolucijo. Na letaku so zapisali, da jim ni uspelo zrušiti gangsterske vlade zaradi slabe organizacije v Narodni skupščini, »zato je potrebno uporabiti druga sredstva, da jo vržemo«.²⁷

V začetku leta 1936 so oživel poskusi pomiritve nekaterih najpomembnejših politikov JNS, poleg tega pa je prišlo do oživitve strankinega delovanja. S tem namenom so med 10. in

¹⁹ Beseda jugoslovanskih nacionalistov, Jutro 22. avgusta 1935, str. 1; Cinizem, Jutro, 23. avgusta 1935, str. 1; Ustvarjajoča sila jugoslovanske ideje, Jutro, 25. avgusta 1935, str. 1; Petranović, str. 439 – 442.

²⁰ Stojkov, str. 158.

²¹ Mikuž, str. 440.

²² Stojkov, str. 159.

²³ Mikuž, str. 442 in 443.

²⁴ Stojadinović, str. 351–358.

²⁵ Prav tam, str. 351–358.

²⁶ Stojkov, str. 134–136.

²⁷ Mikuž, str. 444 in 445.

15. februarjem 1936 v Beogradu organizirali konferenco, ki pa se je udeležil le del strankinih prvakov. Na konferenci so ponovili že znane napade na vladu iz interpelacije. Najvažnejši zaključek konference je bil v apelu pristašem JNS po obnovi političnih dejavnosti. V začetku maja 1936 so na sestanku t.i. Akcijskega odbora JNS pod predsedstvom Jovana Banjanina objavili sporočilo pristašem JNS in v njem pojasnili vzroke za poziv njenega vodstva po obnovi delovanja stranke. Kot glavni vzrok so navedli politično situacijo, ki se je razvijala v nasprotju s temeljnimi načeli, na katerih je nastala država. Nekdanja krutost je v stališčih in praksi v pogledu notranje politične ureditve države v veliki meri diskreditirala vodstvo JNS, v tem sporočilu pa je bilo opaziti določeno elastičnost, ki se je kazala v odstopanju od stroge centralistične ureditve države, s poudarjanjem najširše samouprave in decentralizacije. Prvaki JNS, ki se v času vodenja države niso izkazali kot demokrati, so od vlade zahtevali novi volilni zakon, poleg tega pa zakon o svobodi tiska in zakon o svobodi zbiranja in političnega združevanja. Svojim pristašem so sporočili, naj se aktivirajo in pripravijo na kongres stranke. Pred kongresom so organizirali konference v posameznih banovinskih središčih. Organizirali so jih politiki z vrha stranke in imeli na njih govore. Na konferenci v Skopju so objavili, da so pobudo za obnovo dela JNS dali kraljevi namestniki in pri tem mislili na Radenka Stankovića in Iva Perovića. Po kongresu naj bi prišlo do koalicije med JNS in JRZ, s katero bi obe 'državotvorni' stranki tvorili fronto proti HSS, Združeni opoziciji v Srbiji in Ljudski fronti, za katero je stala KPJ. Napor, da prvaki JNS pred kongresom dosežejo vsaj navidezno enotnost, niso uspeli. Izigranega se je počutil celo dotedanji predsednik JNS in bivši predsednik vlade Nikola Uzunović, saj so prvaki JNS želeli na predsedniško mesto postaviti Petra Živkovića. General Živković kot bivši minister v vojski ni več imel večjega vpliva, političnim ambicijam pa se ni želel odreči. Zato se je po odstranitvi iz vlade še tesneje povezal na eni strani z Jevtićem in na drugi s prvaki JNS. To je izzvalo med generali, njegovimi nasprotniki, še večje ogorčenje, še zlasti zaradi njegove povezanosti z nepopularnim Jevtićem, s katerim se je pobotal in začel sodelovati še v času svojega ministrovanja. Ker Živković v vojski ni imel več možnosti za uresničitev svojih ambicij, se je odločil nadaljevati civilno politični kariero, pri čemer je precenjeval svoj politični kapital in svoje sposobnosti za pomembnejši vpliv na političnem prizorišču. 29. junija 1936 je zaprosil za upokožitev in po pričakovanju mu je vlada še isti dan izdala odločbo. Dan pred tem, na Vidov dan, so v JNS organizirali kongres, ki se ga je udeležilo okoli 700 delegatov. V govorih so ponavljali kritike vladi, stališča do aktualno-političnih in ekonomsko-socialnih problemov. Prevladovala je teza o narodni in državni enotnosti in uvedbi decentralizacije in samouprave. V ožje vodstvo stranke so bili izvoljeni: Petar Živković, predsednik, Jovan Banjanin, prvi podpredsednik, in Juraj Demetrović, drugi podpredsednik, za tajnika so izvolili Alberta Kramerja, Nikola Uzunović pa je bil izbran za častnega predsednika. Za ideologa stranke je veljal Jovan Banjanin. Živkovićeve pristaneke, da prevzame vodenje JNS, je v političnih krogih izzval presenečenje. Poznan je bil kot slab govornik in človek brez smisla za politično sceno. Pokazalo se je, da je preračunljivost nekaterih prvakov JNS, ki so si od njegovega predsednikovanja obetali, da bodo pridobili na političnem vplivu, iluzija. Prav tako Živkoviću s pomočjo JNS ni uspelo uresničiti političnih ambicij.²⁸

²⁸ Stojkov, str. 138, 159, 161 in 162; Jurij Perovšek, *Jugoslovanska nacionalna stranka in nacionalno vprašanje v letih 1935–1936*, Prispevki za novejšo zgodovino, 2004, št. 1, str. 12–15.

Prihod Petra Živkovića in vodstva JNS v Ljubljano in polomljena ter razcefrana jugoslovanska zastava

Politični spopadi med obema strankama so potekali tudi v Sloveniji. Pred občinskimi volitvami oktobra 1936 so pristaši JNS celo minirali in podirali evharistične križe, ki so jih v katoliškem taboru postavljali v spomin na evharistični kongres leto poprej,²⁹ spori pa so se nadaljevali tudi v letu 1937, ko se je maja razvnela časnikarska vojna³⁰ ob povodu dvajsetletnice majniške deklaracije, ki je še nekaj časa razvnela pristaše obeh političnih strank.³¹

Spor med nacionalnim in katoliškim taborom je v Sloveniji doživel višek v začetku junija 1937, ko je JNS organizirala banovinsko konferenco.³² Dogodku so v JNS v Ljubljani pripisovali velik pomen, saj so se ga udeležili vsi najpomembnejši strankarski voditelji. Banovinska konferenca v Ljubljani je bila organizirana v sklopu konferenc in zborovanj po celi državi – z namenom obnoviti stranko. Obisk predsednika Živkovića in vodstva JNS v Sloveniji je organiziral dr. Albert Kramer s člani banovinskega odbora.³³ Namen obiska je bil, da bi se člani stranke iz Dravske banovine spoznali s predsednikom in njenim najožjim vodstvom ter njihovimi idejami in nazori in tako še bolj spletli skupne interese v skupni borbi.³⁴ O vzrokih za prihod celotnega vodstva JNS v Ljubljano in namenih povečane aktivnosti v tej opozicijski stranki so razglabljali tudi v drugih jugoslovanskih časnikih. V *Obzoru*, ki ga je povzel *Slovenski narod*, so omenjali govornice o skorajšnjem prihodu JNS na krmilo t.i. vlade narodne koncentracije. V časniku so to možnost sicer označili kot neverjetno, članek pa so pomenljivo zaključili s tremi pikicami.³⁵

V *Jutru* so ob banovinski konferenci nacionalistov svojim bralcem predstavili stranko in njeno delovanje, ki je po prehodu v opozicijo zapadlo v težko krizo. Iz članka lahko povzamemo, da je bila stranka ustanovljena, »kakor današnja JRZ od zgoraj«, da bi izvedla prehod iz diktature v demokracijo in imela monopolni položaj. Zaupanje naj bi izgubila, ko je svetovna gospodarska kriza zamajala temelje države in izgubila oblast še preden je lahko izpolnila svoje poslanstvo. Takratno »konzervativno« vodstvo je bilo popolnoma pasivno, mnogi člani, ki so zasedali najvišje položaje, so se od stranke distancirali, mnogi pa prestopili v JRZ. Pričakovati je bilo, da bo stranka po prehodu v opozicijo razpadla. V času najhujše krize so

²⁹ Izkoreninjenci, Slovenec, 8. julija 1937, str. 1; Mikuž, str. 447; Izgubljeni spomin, str. 159–166.

³⁰ Časnik Jutro so 14. maja 1937 zaplenili, ker naj bi prinašalo »lažne trditve z namero povzročiti nerazpoloženje zoper politični red v državi in ščuje na razdor med plemeni in družbenimi sloji«. Današnje Jutro zaplenjeno, Slovenski narod, 14. maja 1937, str. 1.

³¹ O dogodkih ob dvajsetletnici Majniške deklaracije glej: Pred dvajsetimi leti, Jutro, 30. maja 1937, str. 1; Za kaj prav za prav gre, Jutro, 30. maja 1937, str. 2; Slovensko ženstvo ob dvajseti obletnici majniške deklaracije, Jutro, 30. maja 1937, str. 1; Slovenska žena v deklaracijski dobi, Jutro, 29. maja 1937, str. 1; Deklaracijska proslava JRZ v kinu Unionu, 31. maja 1937, str. 1; »Slovenec« krije z bombardiranjem svoj umik, Jutro, 2. junija 1937, str. 1; Politični obzornik. »Obzor in majniška deklaracija«, Slovenski narod, 3. junija 1937, str. 1; O majniški deklaraciji, Slovenski narod, 9. junija 1937, str. 1; Politični obzornik. Črna točka, Slovenski narod, 12. junija 1937, str. 1; Politični obzornik, Zgodovinska dejstva, 15. junija 1937, str. 1; Mikuž, str. 450.

³² O tem: Mikuž, str. 451–453; Slavko Kremenšek, Slovensko študentsko gibanje 1919–1941, Ljubljana 1972, str. 234–235; Alenka Nedog, Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941, Ljubljana 1978, str. 84–85; Ciril Žebot, Neminljiva Slovenija, Ljubljana 1990, str. 177 in 386; Anka Vidovič Miklavčič, Mladina med nacionalizmom in katolicizmom, Ljubljana 1994, str. 88 in 215.

³³ Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), fond Antona Korošca, Stenografiral in dešifriral Franc Hribar, Poročilo, 6. junija 1937.

³⁴ Jugoslovanska nacionalna stranka, Jutro, 6. junija 1937, str. 1; Petar Živković v Sloveniji, Slovenski narod, 8. junija 1937, str. 1; Pot Petra Živkovića po slovenskih krajih, Jutro, 8. junija 1937, str. 2; Obisk borcev za jugoslovansko misel, Jutro, 8. junija 1937, str. 3.

³⁵ »Razlogi ojačanja aktivnosti vodstva JNS«, Slovenski narod, 11. junija 1937, str. 1.

na čelo stopili možje, ki so znova formulirali strankin program, ki je temeljil na 'Pohorskih punktacijah'. V *Jutru* so tudi odkrito govorili o obtožbah glede fašisoidnosti JNS in zapisali, da jih bodo v stranki odvrgli z demokratičnimi metodami. Stranka je bila namreč edina v državi, katere članstvo je svobodno izbiralo svoje vodstvo, so menili v *Jutru* in jo ocenili kot »pravo zatočišče demokratičnega dela«. Nasploh pa naj bi obnova stranke potekala odlično, saj naj bi doživljali uspehe po celi državi, celo v Dalmaciji in Hercegovini, kjer so bili prepričani, da je jugoslovanska ideja popolnoma zamrla. Na odličen odziv so v JNS naleteli tudi v Srbiji, kjer je bil pritisk 'oportunistične politike' in 'opozicijskih demagoških gesel' zelo velik, pa še strankin program je odkrito zagovarjal nevzdržnost vsake 'plemenske' premoči. Tudi v Sloveniji je po izgubi oblasti v stranki prišlo do močnega upada članstva. Kljub temu je JNS, po mnenju *Jutra*, ostala glavno zatočišče jugoslovanskega političnega programa, napredne in slovenske kulturne misli. Kot takšna je ostajala glavna in najresnejša nasprotnica JRZ, ki se je »največ bojijo /.../ in pred katerimi imajo respekt«. Propagandno pisanje o JNS so v *Jutru* zaključili: »Široki krogi ljudstva vedno očitneje kažejo svoje zupanje politični organizaciji, ki je svojo duhovno in moralno silo pokazala ne le, ko je bila na moči, temveč tudi sedaj, ko se bori v opoziciji«. ³⁶

Po napovedih so se banovinske konference JNS v Ljubljani udeležili vsi najpomembnejši strankini voditelji: predsednik stranke Petar Živković, strankin ideolog Jovan Banjanin in dr. Petar Zec, poleg njih pa še dr. Grga Angjelinović, Milutin Dragović, dr. Svetislav Popović, Josip Cvetić in drugi narodni poslanci. Prihod vodstva stranke s Petrom Živkovićem na čelu je bil predviden za 5. junija, konferenco pa so načrtovali naslednji dan v Kazinski dvorani. ³⁷ V časniku *Slovenski narod* so prihod predsednika Živkovića pozdravili s sledečimi besedami: »Ljubljana iskreno pozdravlja predsednika Živkovića in mu kliče: Dobro došel v naši sredini!« ³⁸

Na popolnoma drugačen sprejem je naletel Živković v taboru slovenske JRZ. Po pisanju dr. Alberta Kramerja v kasnejši interpelaciji na predsednika ministrskega sveta dr. Milana Stojadinovića so v JRZ pripravili odbor za organizacijo demonstracij, v katerem so bili banovinski tajnik JRZ in bivši minister Franc Kulovec, ter Matej Tomazin in Franc Gabrovšek. Odbor je po pisanju Kramerja deloval v skrajno sovražnem duhu, saj naj bi Kulovec celo javno izražal, da je Petra Živkovića potrebno ubiti. Pomembno vlogo pri organizaciji demonstracij naj bi imel tudi ban dravske banovine dr. Marko Natlačen, saj naj bi skliceval 'politično-upravne uradnike' srezov, kjer so načrtovali turnejo vodstva JNS in jim nalagal, naj organizirajo demonstracije ter jim v ta namen izročil finančna sredstva. ³⁹

V časnikih blizu JRZ so Živkovićevo prihod namenoma prezrli, saj je osrednji časnik stranke *Slovenec* prvič pisal o prihodu predsednika JNS v Ljubljano šele 6. junija, na sam dan konference. Ob tej priložnosti so se z ogorčenjem spominjali njegovega zadnjega obiska v Ljubljani. Takratni predsednik vlade Živković je jeseni 1930 s člani svoje vlade pripotoval v Ljubljano v okviru jugoslovanske turnee z namenom, da bi člani vlade prišli »v neposredni stik z jugoslovanskim prebivalstvom in se prepričali o njegovih željah in potrebah, zlasti pa o gospodarskih razmerah med narodom,« kot so zapisali v uradnem obvestilu vlade. Živkovića so takrat kot kraljevega odposlanca na ljubljanskem kolodvoru pričakali z vsemi častmi,

³⁶ Jugoslovanska nacionalna stranka, *Jutro*, 6. junija 1937, str. 1.

³⁷ Politični obzornik, Banovinska skupščina JNS v Ljubljani, *Slovenski narod*, 1. junija 1937, str. 1.

³⁸ Predsednik JNS Živković v Ljubljani, *Slovenski narod*, 5. junija 1937, str. 1.

³⁹ Dr. Albert Kramer, Junjski dogodki v Sloveniji. Ozadje, potek in posledice klerikalnih nasilstev proti jugoslovanskim naprednim in nacionalnim postojankam (dalje Kramer, Junjski dogodki v Sloveniji). Klerikalni komite pripravlja 'demonstracije', *Ljubljana* 1937, str. 4 in 5.

sprejema so se udeležili vsi najvidnejši slovenski politični in cerkveni dostojanstveniki. V svečanem sprejemu je sodelovala šolska mladina, gasilci in Sokoli, ki so v narodnih nošah »tvorili gost špalir od kolodvora do hotela Union«. Po pisanju Slovenca naj bi Živković na takratnem obisku zavedel člane bivše SLS, ki niso dojeli resničnega namena njegovega obiska in mu v »svoji dobri veri in slovenski odkritosti res v deputacijah odkrivali svoje želje in težave, pa tudi resnično razpoloženje ljudstva napram diktaturi«. Svojo politično naivnost so kmalu občutili z represalijami oblasti. Na banketu v čast predsedniku vlade so dobili priložnost spregovoriti tudi predstavniki nekdanjih političnih strank. V imenu SLS je govoril bivši minister dr. Anton Sušnik, ki je v svojem govoru omenil tudi samobitnost slovenskega naroda, kar naj bi stranko, po pisanju *Slovenca*, izločilo iz naslednjih vladnih kombinacij diktatorskega režima. Cenzura ni dovolila objaviti Sušnikovega govora in prepovedala uporabljati besedi slovensko ljudstvo in slovenski narod. Za strankine privrženice so sledili še težji časi: razpust Prosvetne zveze, politično preganjanje, procesi, konfinacije. In čeprav Živkovića tedaj ni bilo več v vladi, so posebej poudarili, da je »njegovega duha in njegovo delo nadaljevala JNS«. ⁴⁰ V Jutru so na te obtožbe odgovorili, da 'napredni' Slovenci (nekdanji liberalci) v času obiska takratnega predsednika vlade v Ljubljani niso imeli zastopnikov v vladi in nobenega vpliva na vladno politiko ⁴¹ in torej ne morejo biti 'krivi' za takratne dogodke.

Na prihod Petra Živkovića in banovinsko konferenco JNS v Ljubljani so se odzvali tudi v Slovenskem ljudskem gibanju (dalje SLG) ⁴². V začetku junija so izdali letak ⁴³ in v njem pozvali pristaše bivše SLS in druge demokratične sile na skupno akcijo proti JNS in generalu Živkoviću. ⁴⁴ Poziv k skupnemu boju vseh demokratičnih sil proti fašizmu je bil v kontekstu ljudsko frontnega gibanja tudi drugod po Evropi, kjer so delavci povabili v skupni boj vse nasprotnike fašizma. ⁴⁵ Politično ofenzivo nacionalistov so v SLG videli kot uvod v fašistični prevrat po vzgledu generala Franka v Španiji, kjer so združeni nemški nacisti in italijanski fašisti izvedli fašistični udar. »Danes pripravlja isti fašizem z generalom Živkovičem državni udar v Jugoslaviji«, so svarili v SLG. ⁴⁶ Kasneje pa so si v komunističnem taboru pripisali vse zasluge za demonstracije proti Živkoviću. ⁴⁷

V katoliškem taboru so v odgovor na letak SLG prav tako izdali letak, v katerem so pozvali na boj proti 'odpadnikom-komunistom' in opozarjali, da je ogorčenje proti Živkoviću že tolikšno, da »neko 'ljudsko gibanje' pač ne more pozivati k boju«. ⁴⁸ Deklarativno so odklonili pobudo za sodelovanje z ljudskim gibanjem, ⁴⁹ saj so v njem prikrito delovali komunisti, ki so bili »drug element, ki razjeda naše narodno občestvo.« V *Slovencu* so zapisali, da se v katoliškem taboru ne smejo vezati s komunizmom, saj JNS ni tako močna, da bi potrebovali kakšnega zaveznika v boju proti stranki in da komunizem ni tako močan, da bi jih mogel podpreti. Tako komunisti kot JNS sta bila njihova sovražnika in čeprav nista bila organizacijsko povezana, naj

⁴⁰ Živković v Ljubljani pred 7 leti, *Slovenec*, 6. junija 1937, str. 2.

⁴¹ »Slovenčeva« pozabljivost, *Jutro*, 7. junija 1937, str. 2.

⁴² O Ljudsko frontnem gibanju: Alenka Nedog, *Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941*, Ljubljana 1978.

⁴³ Albert Kramer je v interpelaciji na Milana Stojadinovića trdil, da oblast letakov ni zaplenila, čeprav je kraljevsko banska uprava prepovedovala tovrstne tiskovine. Kramer, *Junijski dogodki v Sloveniji, Dogodki v Ljubljani*, str. 5 in 6.

⁴⁴ PAM, fond Antona Korošca, Živković jugoslovanski Franko na delu!, Plakat, izdali pristaši Slovenskega ljudskega gibanja.

⁴⁵ Mikuž, str. 452.

⁴⁶ PAM, fond Antona Korošca, Živković jugoslovanski Franko na delu!, Plakat, izdali pristaši Slovenskega ljudskega gibanja.

⁴⁷ Mikuž, str. 451 in 452.

⁴⁸ JNS, *Kominterna in mi*, *Slovenec*, 8. junija 1937, str. 1.

⁴⁹ Nedog, str. 84.

bi imela skupne značilnosti: obojni so nasprotovali Vatikanu in verski vzgoji v šolah, obojni so sovražili slovenski narod – JNS kot centralisti in unitaristi, komunisti pa kot 'internacionalci'. Nacionalisti so zagovarjali tezo, da je vera zasebna stvar, komunisti pa trdili, da je vera strup za ljudstvo. V katoliškem taboru so komunizem označili kot »dogmatični, trajni in narodni nasprotnik«, JNS pa samo nasprotnik v dnevni politiki. Zato so pozvali na boj proti komunizmu, pa naj bo v kateri koli obliki.⁵⁰

***

Predsednik JNS Živković je s spremstvom pripotoval v Ljubljano 5. junija 1937 zvečer. Ob prihodu so mu pripravili popolnoma drugačen sprejem kot ob njegovem zadnjem obisku leta 1930 – JRZ je organizirala velike demonstracije. Na železniški postaji se je zbralo okoli 2000 ljudi iz obeh političnih taborov Živkovičevi pristaši in njegovi nasprotniki, med njimi približno 200 'akademikov'⁵¹ simpatizerjev JRZ. V obeh taborih so se na sprejem dobro pripravili.⁵² Iz poročila Banske uprave je razvidno, da je med demonstranti že na postaji posredovala policija, ki je preprečila spopad obeh skupin, demonstracije pa so se nato nadaljevale na Kongresnem trgu pred poslopjem Kazine. Ljubljanska policijska straža je bila na demonstracije pripravljena, saj so bile njene enote okrepljene z oddelkom iz Maribora, ki jim je uspelo obvladati množico. »Demonstranti so kričali, žvižgali, piskali na piščalke, metali jajca in kose lesa,« pristaši JNS pa so skušali ublažiti demonstracije z vzklikanjem Petru Živkoviću. V poročilu banske uprave so še zapisali, da v demonstracijah ni bilo uporabljeno orožje, ni bilo poškodovanih, prišlo je le do manjše materialne škode (nekaj razbitih šip na poslopju Kazine), policija pa je aretirala pet oseb.⁵³ Iz poročila, ki ga je banska uprava nasloвила na notranjega ministra pa je razvidno, da so demonstranti na kolodvoru napadli Živkovića in njegovo spremstvo obmetavala z jajci. Policija je okoli avta napravila kordon, vendar jim ni uspelo obvladati množice, ki so na Živkovičevem avtomobilu polomili stekla in žaromete, demonstranti pa voditelj JNS fizično niso napadli.⁵⁴ Vodstvo JNS so nato po stranskih ulicah odpeljali do Kazine, kjer se je zbrala množica pristašev in demonstrantov.⁵⁵ Medtem naj bi pred kolodvorom in v bližnjih ulicah zmanjkalo električne energije, da bi olajšali delo napadalcem.⁵⁶

Na posredovanje policije na demonstracijah so imeli v taboru JNS celo kopico pripomb. Njeno delovanje so označili kot popolnoma pasivno, posredovala da je le proti napadenim nacionalistom. Da so lahko razlikovali med pripadniki obeh taborov, so pristaši JRZ imeli na vidnem mestu značke s slovensko trobojnico. Nacionalisti so proti takšnemu početju ostro protestirali, vendar brez uspeha.⁵⁷

Pristaši JNS so imeli pred kolodvorom veliko jugoslovansko zastavo in se z vzkliki 'Žive-la Jugoslavija' v sprevedu odpravili proti mestnemu središču. Takrat so jih napadli s palicami »klerokomunistični najemniki«, kot so v taboru JNS imenovali demonstrante, in vzklikali »Dol jugoslovanska zastava« in »Živela svobodna Slovenija«. Ker so bili nacionalisti

⁵⁰ JNS, Kominterna in mi, Slovenec, 8. junija 1937, str. 1.

⁵¹ Akademik – nekdanji termin za študenta, visokošolca.

⁵² PAM, fond Antona Korošca, Demonstracije v Ljubljani; Pera Živković v Ljubljani, Slovenec, 8. junija 1937, str. 3.

⁵³ Poročilo banske uprave, Slovenec, 8. junija 1937, str. 3.

⁵⁴ PAM, fond Antona Korošca, Demonstracije v Ljubljani.

⁵⁵ PAM, fond Antona Korošca, Petar Živković v Ljubljani. (pripoveduje akademik Janiš); Demonstracije v Ljubljani.

⁵⁶ Kramer, Junjski dogodki v Sloveniji, Dogodki v Ljubljani, str. 6.

⁵⁷ Prav tam, Napad na državno zastavo. Policija noče posredovati, str. 6.

neoboroženi, je napadalcem uspelo zastavo iztrgati in jo razcefrati. Rešili so jo tako, da si je eden izmed nacionalistov razcefrano razstavo ovil okoli sebe.⁵⁸

V taboru JNS so incident izkoristili za obtožbe, da so demonstranti namenoma uničili simbol jugoslovanske države. Dogodek so raziskali v policijski preiskavi, ki je ugotovila, da pristaši JNS zastave pred kolodvorom sploh niso razvili, pač pa so jo uporabili za pretepanje nasprotnikov. Med udeleženci naj bi prišlo do spopada za drog zastave, ki se je prelomil, zastavo pa so razvili šele, ko je bil drog že polomljen.^{59, 60}

Ko so pripeljali avtomobili s Petrom Živkovičem in njegovim spremstvom pred poslopje Kazine, so bili »banditi«, kot je Kramer imenoval katoliške 'akademike', že na trgu Zvezda izza policijskega kordona.⁶¹ Petar Živković je hotel svoje privrženice pozdraviti iz balkona Kazine, vendar se je vsula nanj ploha kamenja, zato se je umaknil.⁶² V nacionalnem taboru so bili prepričani, da je policija imela ukaz, da proti demonstrantom ne posredujejo. Imeli naj bi celo priče, ki so videle, da so grozili posameznim policajem, da jih bodo vrgli iz službe, če bodo posredovali proti demonstrantom. Zato so lahko maloštevilni protestniki čez policijski kordon proti poslopju Kazine metali kamenje, petarde in kose železa. Ko jim je zmanjkalo 'municije', pa naj bi jih policija razgnala brez vsakršnih težav.⁶³

Iz pritožb katoliških 'akademikov' pa je na drugi strani mogoče razbrati, da so se pred Kazino med demonstrante 'zakadili' policaji na konjih, da so le-ti popadali po tleh. Policaji naj bi proti demonstrantom nastopili izredno surovo in s sabljami, pri čemer je izstopal policijski poveljnik Pavlovič, »Primorec in navdušen Sokol«. Dva policaja sta aretirala nekega katoliškega 'akademika', ki je na ograji Kazine vihral s slovensko zastavo. Zvezanega sta odvedla na stranišče Kazine in ga brutalno pretepla ter ozmerjala s »klerikalno svinjo«. Ko je ležal na tleh v stranišču, ves v podplutbah, so ga mimoidoči še popljuvali. Rešil ga je šele njun poveljnik, ki je oklofotal oba nasilna policaja. Policija je med tem pred Kazino demonstrante razgnala, zato so se umaknili v akademski dom. Od tam se je formiral sprevod, udeleženci so se po ljubljanskih ulicah odpravili pred tiskarno Jutra, vendar je policija demonstrante še pred tiskarno razbila na dva dela. Prvi del demonstrantov je dosegel tiskarno, od koder se je na njih vsula toča kamenja, le ti pa so jim odgovorili z isto mero in razbili šipe na zgradbi. Drugi del sprevoda je policija razgnala, med njimi je bilo veliko komunistov, ki so nosili slovenske zastave in vzklikali Korošču. Po besedah 'akademika' Janiša se katoliški 'akademiki' z njimi niso želeli družiti, ker so se bali, da bi komunisti kasneje to izkoristili. Do manjših spopadov je prišlo med demonstranti in policijo še pred zgradbo univerze, nato pa so se demonstranti mirno razšli.⁶⁴

Jutro demonstracij ob prihodu Živkovića ni omenjalo, *Slovenski narod* pa je zapisal, da so goste na kolodvoru pozdravili predstavniki JNS iz Dravske banovine in množica 'nacionalistov'. O demonstracijah so zapisali le: »Skupina nahujksanih ljudi, ki so prišli od zunaj, je

⁵⁸ Prav tam; Kako je bilo z državnimi zastavami, *Jutro*, 17. junija 1937, str. 2.

⁵⁹ 2. julija 1937 je skupina poslancev JNS prinesla omenjeno razcefrano zastavo kot *corpus delicti* v Narodno skupščino, kjer so jo razvili in pokazali poslancem – predsednik skupščine Stevan Čirič je ob tem dogodku vstal in od navzočih zahteval, da izkažejo državnim zastavi spoštovanje, ne oziraje se na to, kdo je zločin nad državnim simbolom izvršil. Seja Narodne skupščine, Mravlje... Slovenec, 3. julija 1937, str. 7; Mikuž, str. 453.

⁶⁰ PAM, fond Antona Korošca, Demonstracije v Ljubljani; »Laži JNS o zastavah«, *Jutro*, 11. junija 1937, str. 2; Še ena objava banske uprave, *Slovenski narod*, 16. junija 1937, str. 3.

⁶¹ Kramer, Junjski dogodki v Sloveniji, Napad na Kazino, str. 6.

⁶² PAM, fond Antona Korošca, Petar Živković v Ljubljani. (Pripoveduje akademik Janiš); Demonstracije v Ljubljani.

⁶³ Kramer, Junjski dogodki v Sloveniji, Napad na Kazino, str. 6.

⁶⁴ PAM, fond Antona Korošca, Petar Živković v Ljubljani. (Pripoveduje akademik Janiš); Demonstracije v Ljubljani.

na prav neokusni način demonstrirala, vendar pa svojega cilja ni dosegla, nacionalistična mladina pa je z veliko državno zastavo s kolodvora krenila v mesto in manifestirala za kralja, Jugoslavijo in narodno enotnost.«⁶⁵

»Banovinska skupščina⁶⁶ JNS v Ljubljani«⁶⁷

6. junija 1937 je v Kazini potekala banovinska konferenca JNS, ki se je po uradnih ocenah udeležilo okoli 800 povabljenih članov stranke iz celotne Dravske banovine, največ pa jih je bilo seveda iz Ljubljane.⁶⁸ Na kongresu so bili po zakonodaji navzoči predstavniki policije, ki so bili v službi cenzorja in so obenem stenografirali vse govore. Konferenci je predsedoval predsednik banovinskega odbora dr. Janko Rajar, ki je pozdravil goste in udeležence. Ponovil je znano frazo, da »je JNS bila v zadnjih treh letih že ponovno položena v grob in končno-veljavno pokopana, kdor pa je videl včerajšnji sprejem na kolodvoru, potem pa pozdrave v tej dvorani, se je moral prepričati, da JNS ni umrla, ampak da še vedno živi in se vedno krepkeje razvija«. Ena izmed pomembnejših nalog banovinskih konferenc stranke so bile volitve banovinskih odborov. Ker pa so volitve v Dravski banovini izvedli že jeseni leta 1936, je bila edina točka dnevnega reda konference branje političnih poročil.⁶⁹ Podali so jih prvak stranke Petar Živković, poleg njega pa še Jovan Banjanin, dr. Petar Zec, Daka Popović in dr. Grgo Andželinović. Udeležence pa so nagovorili še gostitelji dr. Albert Kramer, Ivan Pucelj ter Andrej Uršič v imenu nacionalne mladine.⁷⁰ Predsednik Živković v svojem poročilu programa stranke ni posebej predstavljal, saj ga niso spreminjali od leta 1932, uvodoma pa je opozoril na težnje po razbitju nacionalnih sil in pozval na združevanje vseh 'pozitivnih elementov' na osnovi edine odrešilne ideologije – jugoslovanstva. Jugoslavija se je po njegovem mnenju nahajala v težkem položaju, iz katerega je videl edini izhod v »enakosti, ravnopravnosti in bratstvu vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov.« Poudaril je, da 'jugoslovanski človek' ljubi svojo domovino in da je njegov cilj doseči lepšo in boljšo bodočnost. Cilj stranke je bil tudi zadovoljstvo vseh jugoslovansko mislečih v državi, pri čemer se nihče ne bi čutil zapostavljenega. Plemena Slovencev, Hrvatov in Srbov naj bi obdržali svoje značilnosti in obenem bili dobri Jugoslovani. »Naša naloga je, da čuvamo svoje plemenske svetinje, vendar pa pri tem ne smemo pozabiti na koristi naše skupne domovine Jugoslavije«. Živković ni bil karizmatičen voditelj in ne posebno dober govornik, zato njegov nastop na konferenci med udeleženci ni bil doživel posebnega odziva. Njegov govor so samo enkrat podprli s klici »Tako je!«⁷¹

Naslednji govornik je bil strankin ideolog Jovan Banjanin, ki je posebej poudaril, da je jugoslovanska nacionalna misel »pognala korenine« po vsej državi. Svojim pristašem je zagotavljal, da bo JNS dosegla končno zmago. Kategorično je zavrnil očitke političnih nasprotnikov, ki

⁶⁵ Petar Živković v Sloveniji: Temelji, cilji in naloge JNS, Slovenski narod, 7. junija 1937, str. 1.

⁶⁶ V virih se pojavljata dva termina: skupščina in konferenca.

⁶⁷ Banovinska skupščina JNS v Ljubljani, Slovenski narod, 1. junija 1937, str. 1.

⁶⁸ PAM, fond Antona Korošca, Min. notr. poslov, Kabinetu g. min. notr. posl., G. banu drav. Ban. v Ljublj., Kr. Ban. upravi v Ljubljani, Kante Vladimir, Poročilo, 6. junija 1937.

⁶⁹ Glej: PAM, fond Antona Korošca, Stenografiral in dešifriral Franc Hribar, Poročilo, 6. junija 1937.

⁷⁰ Petar Živković v Sloveniji, Jutro, 8. junija 1937, str. 1; Petar Živković v Sloveniji: Temelji, cilji in naloge JNS, Slovenski narod, 7. junija 1937, str. 1.

⁷¹ PAM, fond Antona Korošca, Stenografiral in dešifriral Franc Hribar, Poročilo, 6. junija 1937; Govor Petra Živković, Jutro, 7. junija 1937, str. 1; Petar Živković v Sloveniji: Temelji, cilji in naloge JNS, Slovenski narod, 7. junija 1937, str. 1.

so stranki očitali, da se povezuje s fašisti in komunisti, ter zagotavljal, da nacionalisti nimajo ne z enimi ne z drugimi ničesar skupnega – to povezavo je zanikal v svojem govoru še nekajkrat. »JNS se bori edino za dobrobit in napredek Jugoslavije, kar pa nam skušajo preperečiti.« Poudaril je, da je njihova borba usmerjena tudi proti tistim, ki so poklicani, da čuvajo red in mir v državi, pa tega ne store, in tako indirektno napadel vladajočo stranko. Polemični ton govornika se je stopnjeval in dosegel višek v govoru o takratni aktualni temi, praznovanju dvajsetletnice Majniške deklaracije, ki je že dodobra razburkala politični prostor v Dravski banovini. Banjanin je poudaril, da se je o njej pisalo, kot da sploh ni bilo prve svetovne vojne in so Jugoslavijo ustvarili dr. Anton Korošec, dr. Anton Bonaventura Jeglič, dr. Antun Bauer in dr. Anton Mahnič. Ob tem je izzval burne klice občinstva: »Dol ž njimi!« Banjanin v nadaljevanju omenjenim sicer ni oporekal zaslug za domovino in je celo poudaril pozitivno vlogo Majniške deklaracije, ki je bila izdana v želji po združitvi Slovencev, Hrvatov in Srbov, vendar, kar je posebej izpostavil: »pod žezlom Habsburško-Lotarinške dinastije«. Nato je na podlagi brošure nekdanjega prvaka SLS dr. Ivana Šušteršiča⁷² dokazoval, da so bili »nekdaj mladoliberalci – današnji demokratje – vedno Srbofili, pristaši SLS oziroma klerikalci pa iskreni avstrofili, ki so pa hitro presedlali, ko so po izvrstnem instinktu zaslutili, da se bivša avstroogrška monarhija ruši.« Banjanin je iz omenjene knjige povzel tudi Šušteršičevo pisanje o obisku pri takratnem ministrskem predsedniku Heinrichu von Clam-Martinicu⁷³, ki ga je naprosil, da v imenu svoje stranke poda izjavo o lojalnosti Slovencev Avstriji. Šušteršič naj bi mu odgovoril, da mora za mnenje vprašati dr. Korošca, nakar mu je predsednik pokazal njegovo pismo, »ki se je kar cedilo avstrijskega patriotizma in ki je obljubljal zase in za svoj narod, da žrtvuje vse, kar ima, zadnjo srago krvi za Avstrijo. Dr. g. Šušterič je z bengalično lučjo osvetlil zasluge za avstroogrsko monarhijo, današnjega voditelja bivše SLS.« Zadnje besede so med občinstvom ponovno izzvale klice: »Dol ž njim!« Banjanin se je v svojem govoru dotaknil tudi dnevnopolitičnih razmer in označil vladajočo stranko za nenačelno in nedosledno, saj so v vsakem mestu ali kraju »proglašali politiko, ki je primerna za dotičen kraj«. JRZ je očital, da ni sposobna rešiti hrvaškega vprašanja, ki pomeni eno glavnih ovir za konsolidacijo razmer v državi. Zahteval je, da se to vprašanje uredi nemudoma, vendar na temelju narodne in državne enotnosti in ne separatizma. Banjanin je naslovil očitke tudi na vlado, češ da ni spremenila zakonodaje, kar je obljubila pred prevzemom oblasti, kljub temu, da je imela večino v Narodni skupščini in Senatu. Spregovoril je tudi o delavskem razredu, za katerega rešitve ni videl v internacionali, temveč v izboljšanju razmer v državi. Neurejene razmere so bile po njegovem mnenju vzrok za špansko državljansko vojno, česa podobnega pa si v Jugoslaviji niso želeli. Banjanin je spregovoril tudi o zunanjepolitičnih zadevah in obsodil vlado, da o tem vprašanju ni imela izdelane jasne strategije. Zahteval je, da vlada razčisti odnose do vseh držav, še zlasti do sosed in ostane zvesta Mali antanti in Balkanski zvezi. Po besedah njenega ideologa je JNS ostajala zvesta tradicionalni politiki pokojnega kralja Aleksandra, zato so v stranki upali, da bo tej politiki ostal zvest tudi mladi kralj Peter II, kar je vzbudilo navdušene klice poslušalcev: »Živijo Peter II.«⁷⁴

Dr. Petar Zec je v svojem govoru poudaril ogromne žrtve in strahovite napore celotnega jugoslovanskega naroda za nastanek Jugoslavije. In ravno en jugoslovanski narod, in ne trije, je bil po njegovih besedah prevladujoč moment, ki je prepričal odločujoče faktorje (članice

⁷² Ivan Šušteršič, Moj odgovor, Volders, Tirolska, 1922, str. 211.

⁷³ Heinrich von Clam-Martinic (1863–1932), avstrijski ministrski predsednik med decembrom 1916 in junijem 1917. Janko Pleterski, Dr. Ivan Šušteršič 1863–1925, Pot prvaka slovenskega političnega Katolicizma, Ljubljana 1998, str. 364 in 389.

⁷⁴ PAM, fond Antona Korošca, Stenografiral in dešifriral Franc Hribar, Poročilo, 6. junija 1937; Jovan Banjanin, Preizkušeni nacionalni borci govoriijo, Jutro, 7. junija 1937, str. 1.

antante), da niso nasprotovale ustanovitvi Jugoslavije. Zahteval je politično odgovornost v državi, da bi preprečili dogodke, kot je bilo uničenje državne zastave dan poprej in obljubil, da bodo jugoslovanski nacionalisti vedno branili narodne svetinje, ki so vsem ljube.⁷⁵

Naslednji govornik je bil senator Daka Popović, ki je zagovarjal potrebo po uvedbi specialnih zakonov: v prvi vrsti zakona o banovinski samoupravi, ki bi zaščitil interese banovine, ob tem pa bi bilo potrebno zagotoviti še finančna sredstva za delovanje banovin. Popović je v svojem govoru očital vladajoči stranki, da nima »osnovne volje«, brez česar ne more živeti niti posameznik, kaj šele narod. Od vlade je zahteval izdelavo natančnega programa svojega delovanja, ki naj bo tako jasen, da ga bodo razumeli tudi 'navadni kmetje'.⁷⁶

Dr. Grgo Andželinović je, v nasprotju s strankino doktrino narodnega unitarizma, dal Slovencem priznanje za stoletno borbo za ohranitev svojega naroda. Poudaril je, da je bila borba zelo težka, saj je bil slovenski narod obdan s sovražniki, ki jih je imel tudi v 'lastni hiši'. Nato je prešel na kritiko političnega položaja v državi in obsodil oblasti, da so prepovedale shod JNS, ki so ga načrtovali v Splitu, pri tem pa s prepovedjo sploh niso seznanile organizatorjev. Dogodek je označil za »sramoto in šuftarijo« in si ob tem prislužil opozorilo zastopnika policije. Govornik se je zgražal tudi nad prepovedjo objave slike iz leta 1931 v časniku *Jutro*, na kateri sta bila skupaj takratni ministrski predsednik Petar Živković in član njegove vlade Anton Korošec, kar je bil po njegovem dokaz, da je slednji tudi sam branil in ščitil diktaturo (žpolicijski zastopnik' je govornika ponovno pozval k dostojnemu obnašanju). Razmere v državi je označil za neurejene – to trditev je podkrepil z opisom 'žalostnih dogodkov' v Kerestincu⁷⁷ in Senju⁷⁸, ki jih je poimenoval »krvava balada«. Ob tem ga je 'policijski zastopnik' strogo pozval k redu in mu prepovedal uporabo podobnih izrazov. Govornik se je opravičil s 'pardon', izraz spremenil v »crvene balade« in nadaljeval, da se s pendreki in palicami ne dviga jugoslovanska zavest, s čimer si je ponovno prislužil opozorilo 'policijskega zastopnika'. Svoj polemični govor je končal z opozorilom na oporoko kralja Aleksandra »Čuvajte Jugoslavijo!« in pozval vse navzoče, da kraljevo željo čim boljše uresničijo.⁷⁹

Naslednji govorec je bil senator Miljutin Dragović, ki je apostrofiral navzočega 'policijskega zastopnika' in opomnil, da se oblastniki morajo zavedati svoje odgovornosti. Nato je

⁷⁵ Prav tam; Dr. Petar Zec, Preizkušeni nacionalni borci govorijo, *Jutro*, 7. junija 1937, str. 1.

⁷⁶ Prav tam; Daka Popović, Preizkušeni nacionalni borci govorijo, *Jutro*, 7. junija 1937, str. 1.

⁷⁷ 16. junija 1936 je pripotovala iz Zagreba v Podused skupina ljudi, med njimi so prepoznali 'četnike', in se odpravila po cesti v vas Rakitja. Med potjo so izzivali kmete, ki so delali na njivi. Kmetje so posumili, da so namenjeni v Kupinac, kjer se je nahajal dr. Vlado Maček. Skupina je nato krenila proti Kerestincu v dvor nekdanjega hrvaškega bana Antuna pl. Mihalovića (Mihaloviča). Kmetje so jim sledili, nakar je med kmeti in omenjeno skupino pred dvorcem prišlo do streljanja, v katerem je bilo ubitih pet 'četnikov', bivši ban pa je bil ranjen. Ob vrnitvi so razjarjeni kmetje napadli še hišo, ki je imela tablo 'Četniško udruženje Samobor' in umorila bivšega redarja, njegovo ženo in hči.

Krvoproliće u Kerestincu. Četnik Čipera izazvao strašne događaje u kojima je zaglavilo 10 ljudskih života, *Jutranji list*, Zagreb, 18. travnja 1936, str. 1 in 2; Istraga o događajima u Kerestincu. Rezultati sudske obdukcije, *Jutranji list*, 19. travnja 1936, str. 1 in 5; Rudolf Horvat, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb 1992, str. 562 in 563.

⁷⁸ Uradno obavestilo, objavljeno v časniku *Jutranji list*, je o dogodku navajalo sledeče: 8. in 9. maja 1937 so v Senju organizirali proslavo, posvečeno Matiji Gubcu in bratom Radićem, ki se je je udeležilo več tisoč ljudi. Že na sami prireditvi je prihajalo do poskusov neredov, ki pa so jih oblasti uspele zadušiti. Ob koncu proslave je prišlo do streljanja med skupino iz Gospića, ki so bili na kamionu, in žandarmerijo. V streljanju je umrlo šest ljudi, šest pa jih je bilo ranjenih, med njimi naj bi bili kriminalci in komunisti. Poslednje vesti. Službeno saobćenje o događajima u Senju, *Jutranji list*, Zagreb, 11. V.1937, str. 15; Političke i kulturne vijesti, *Seljački dom*, Zagreb, 13. maja 1937, str. 6. Rudolf Horvat je v knjigi *Hrvatska na mučilištu* dogodek v Senju opisal diametralno nasprotno: v Senju na bi 9. maja 1937 imeli koncert člani hrvaškega pevskega društva Trebević iz Sarajeva. Na koncert so se pripeljali tudi mladinci iz Gospića, kar pa ni bilo po godu srbskim orožnikom, ki so streljali na kamion in ubili šest mladeničev in eno dekle. Orožnikom za to dejanje niso sodili. Rudolf Horvat, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb 1992, str. 578 in 579.

⁷⁹ PAM, fond Antona Korošca, Stenografiral in dešifriral Franc Hribar, Poročilo, 6. junija 1937.

opisal politične razmere v Šumadiji in pokrajino označil za oporišče JNS. Pojasnil je, da je Petar Živković postal predsednik JNS zato, »da je s tem podana najboljša sigurnost, za delo, za edinstvo in napredek Jugoslavije«. ⁸⁰

Banovinska konferenca se je nadaljevala z nagovori gostiteljev. Predstavniki mladinske organizacije JNS Andrej Uršič je prireditev označil kot manifestacijo mladine in zagotovil, da bo mladina vedno stala ob strani starim preizkušenim borcem za jugoslovansko idejo. Njegov govor je prekinil 'akademik' Rado Bordon, ki je stopil na stol in v imenu mladine burno pozdravil predsednika Živkovića. Nato je ostro protestiral proti 'nahujskani drhali', ki je raztrgala državno zastavo. ⁸¹

Naslednji govornik senator dr. Albert Kramer je v začetku svojega govora pokazal krtačni odtis prve strani časnika *Jutra* tistega dne, ki je prinašala reportažo s slikami ob prihodu vodstva JNS v Ljubljano, vendar je bila konfiscirana. Kramer je udeležence spomnil na obisk takratnega predsednika vlade Petra Živkovića v Ljubljani leta 1931, ko je na sprejemu v hotelu Union pokojni podpredsednik bivše SLS dr. Anton Sušnik poudarjal kulturno in tradicionalno skupnost Slovencev, Hrvatov in Srbov (govornika je takrat prekinil prisotni 'policijski zastopnik'). Kramer je nadaljeval, da je Petar Živković užival spoštovanje tudi pri 'pravičnih' političnih nasprotnikih in da ga zato še bolj preseneča, da je državni tožilec konfisciral celotni članek v *Jutru*. Ob koncu je konferenco ocenil s samimi superlativi in pozval vse navzoče k nadaljevanju skupnega dela »za izvojevanje končne zmage za jugoslovansko nacionalno idejo«. ⁸²

Tudi zadnji govornik senator Ivan Pucelj je bil kot predhodni govorniki prepričan o zmagi jugoslovanske ideje, kljub naporom nasprotnikov, ki so jo skušali ubiti z železno palico in z revolverskim strelom – o tem bi po njegovem moral razmisliti tedanji režim, ki se je hvalil, da uživa podporo celotnega slovenskega naroda (župolicijski zastopnik' je opozoril govornika, da naj ne napada režima). V resnici pa je, po njegovem mnenju, jugoslovanska misel med ljudstvom uživala veliko naklonjenost. Nato je prešel na dnevno-politična dogajanja in tudi on krivdo za nerešeno hrvaško vprašanje videl na strani bivše SLS in jo umestil v leto 1926 in dogodke povezane s Koroščevim preklicem (prisotni 'policijski zastopnik' ga je opozoril, da naj ne omenja osebe) vstopa SLS v vlado, saj je Korošec že leta 1926 pristal na vstop v vlado takratnega mandatarja Nikole Uzunovića, nato pa odločitev preklical. Kralju Aleksandru je Korošec svojo odločitev pojasnil, da kot demokratični politik ne more sedeti v vladi z oficirjem (general Milosavljević je bil minister za promet), vzrok pa je bil po Pucelju v tem, da je želel kot »šef klerikalizma« osmešiti Stjepana Radića in pridobiti katoliške volivce na Hrvaškem. Svoj govor je končal, da »je borba jugoslovanske nacionalne stranke težka. Toda ta borba je potrebna in jo radi tega jugoslovanska stranka z veseljem sprejema in je tudi pripravljena na vsako žrtve. Brez žrtve ne bi bilo naše države, brez Jugoslavije pa ne bi bilo Slovencev. Ponovno poudarja, da je JNS vedno pripravljena za vsako borbo in da je pripravljena doprinesti vse žrtve, ki se od nje zahtevajo. Živahno odobravanje in ploskanje/«. S tem je predsedujoči dr. Rajar končal banovinsko konferenco. ⁸³

Banovinsko konferenco so v časnikih *Slovenski narod* in *Jutru* označili kot izjemno uspešno. *Slovenski narod* je zapisal, da je dokaz, »da jugoslovanska misel ne samo živi, marveč zajema vedno širše sloje.« ⁸⁴ Tudi *Jutro* je ocenilo konferenco s samimi visoko donečimi

⁸⁰ Prav tam.

⁸¹ PAM, fond Antona Korošca, Stenografiral in dešifriral Franc Hribar, Poročilo, 6. junija 1937; Pozdrav mladine, Preizkušeni nacionalni borci govoriijo, *Jutro*, 7. junija 1937, str. 1.

⁸² PAM, fond Antona Korošca, Stenografiral in dešifriral Franc Hribar, Poročilo, 6. junija 1937; Dr. Albert Kramer in Ivan Pucelj, Preizkušeni nacionalni borci govoriijo, *Jutro*, 7. junija 1937, str. 1.

⁸³ Prav tam.

⁸⁴ Banovinska skupščina JNS v Ljubljani, *Slovenski narod*, 1. junija 1937, str. 1.

besedami: »Krasen zbor borcev in delavcev za jugoslovansko misel iz vse Slovenije – Sklica na banovinska konferenca se je pretvorila v veličastno manifestacijsko zborovanje – Nepopisno navdušenje in nezlomljiva borbenost – Viharne ovacije Petru Živkoviću«. Po pisanju *Jutra* in *Slovenskega naroda* je v dravski banovini za konferenco vladalo med člani JNS veliko zanimanje, tako da so akreditacije pošle že nekaj dni pred pričetkom. Kazina je bila prepolna, udeleženci so bili razen v dvorani še v stranskem prostoru, restavraciji in vrtu. Kljub neznosni vročini je na 'stotine navdušenih nacionalnih borcev' vztrajalo na tri urni prireditvi.⁸⁵

***

Po končani banovinski konferenci so se predsednik Petar Živković s člani vodstva stranke in gostitelji dr. Albertom Kramerjem, Ivanom Pucljem in drugimi predstavniki dravskega banovinskega odbora JNS odpeljali z avtomobili na turnejo po Notranjskem, Dolenjskem, Gorenjskem in Štajerskem. »Da se še natančneje spoznajo s političnimi delavci po slovenskem podeželju«, kot so v napovedniku turneje zapisali v *Jutru*.⁸⁶ Po trditvah nacionalistov so v katoliškem taboru izdali navodila, da naj v vseh krajih, kamor je bilo namenjeno vodstvo JNS, pripravijo demonstracije. Toda med ljudstvom za demonstracije naj ne bi bilo odziva, zato so sklenili na vsak način onemogočiti napovedane sreske konference JNS v Mariboru, Konjicah in Celju. V ta namen so organizirali skupino okoli 60 katoliških 'akademikov', ki so že sodelovali v demonstracijah v Ljubljani, da so v dveh avtobusih krenili iz Ljubljane proti Mariboru.⁸⁷

In tako je Živkovičev obisk in turneja nacionalistov po Sloveniji dobila tragičen epilog – terjala je smrtno žrtev – katoliškega 'akademika' Rudolfa Dolinarja. Incident se je pripetil 8. junija na državni cesti blizu Prihove, kjer je okoli 15 pristašev JNS iz zasede napadlo dva avtobusa, ki sta vozila proti Celju pristaše JRZ.⁸⁸ Rudolfa Dolinarja so v slovenskem delu JRZ oklicali za narodnega mučenika in njegov pogreb spremenili v pravo vseslovensko katoliško manifestacijo.⁸⁹ V noči iz 12. na 13. junij je zagorel še glasbeni paviljon na telovadišču ljubljanskega Sokola.⁹⁰ Oblasti so za požig sokolskega paviljona obtožili nacionaliste,⁹¹ medtem ko so slednji požig izkoristili za protinapad, češ da se začenja prava gonja proti Sokolstvu.⁹² V mesecu juliju se je prerekanje iz Slovenije preneslo v Narodno skupščino in Senat v Beogradu. V obeh političnih taborih so interpelacije kar deževale.⁹³

Posledica interpelacij obeh političnih taborov je bila policijska preiskava, ki jo je naročil notranji minister dr. Anton Korošec. Preiskava je pokazala, da so bili krivci za vse nemire, ki

⁸⁵ Petar Živković v Sloveniji, *Jutro*, 8. junija 1937, str. 1; Petar Živković v Sloveniji: Temelji, cilji in naloge JNS, Slovenski narod, 7. junija 1937, str. 1; Po Živkovičevem obisku, *Jutro*, 13. junija 1937, str. 1.

⁸⁶ Obisk borcev za jugoslovansko misel, *Jutro*, 8. junija 1933, str. 3.

⁸⁷ Kramer, Junjski dogodki v Sloveniji, Triumfalna pot predsednika Živkovića po Sloveniji, Klerikalni generalštab mobilizira zadnje rezerve, str. 8.

⁸⁸ Incident pri Prihovi, *Jutro*, 10. junija 1937, str. 2; Akademik Rudolf Dolinar, Domoljub, 16. junija 1937, str. 1.

⁸⁹ Narodni mučenik Rudolf Dolinar, Slovenec, 12. junija 1937, str. 1; Mikuž, str. 451.

⁹⁰ Kramer, Patriotske manifestacije nacionalistov. Policija divja na manifestante, str. 21 in 22.

⁹¹ Sokolski paviljon zgorel. Zločinska roka je zažgala paviljon na letnem telovadišču ljubljanskega Sokola v Tivoliju, *Jutro*, 14. junija 1937, str. 1; Uradno sporočilo o požigu sokolske lope, Slovenec, 15. junija 1937, str. 3; Izjava dr. M. Kreka, Slovenec, 17. junija 1937, str. 2; Kramer, Klerikalci besne dalje. Požig sokolskega paviljona, str. 21; Kramer, Junjski dogodki v Sloveniji, Laži in obrekovanje v komunikeju o požigu sokolskega doma, str. 27 in 28.

⁹² Kramer, Junjski dogodki v Sloveniji, Laži in obrekovanje v komunikeju o požigu sokolskega doma, str. 28.

⁹³ Npr.: Seja Narodne skupščine, Slovenec, 3. julija 1937, str. 7; Stenografske beleške Narodne skupščine Kraljevine Jugoslavije, II redovan saziv za 1936/37 godinu, knjiga III, od 16. marta do 17. jula 1937 godine, Beograd 1937 (dalje Stenografske beleške), str. 186; Stenografske beleške Narodne skupščine Kraljevine Jugoslavije, II redovan saziv za 1936/37 godinu, knjiga III, od 16. marta do 17. jula 1937 godine, Beograd 1937, str. 186.

so pretresali Slovenijo v prvi polovici junija 1937, v taboru JNS – drugačne ugotovitve glede na razmerje politične moči niti ni bilo pričakovati.⁹⁴

***

V JNS so skušali oživiti delovanje stranke že od februarskega kongresa 1936. V ta namen so nemoteno, bolj ali manj uspešno, organizirali turneje po celi državi, na najostrejši odziv pa so nacionalisti naleteli ravno v Dravski banovini. Seveda se postavlja vprašanje, zakaj? V mariborskem časniku *Neodvisnost*, glasilu kmečko-delavskega gibanja, ki ga je povzemal *Slovenski narod*, so zapisali: »*Ta odpor izhaja predvsem iz vrst sedaj vladajoče stranke, ki vidi v stranki Petra Živkovića svojega najnevarnejšega tekmeca. Če je taka ocenitev pravilna, ne bomo tu razpravljali. Zdi pa se nam vendarle čudno, da se je morala ravno v Sloveniji vršiti ta vroča bitka med pristaši JRZ in JNS. Če more v drugih krajih države Živković, vsaj kar se tiče pristašev sedanje vlade, nemoteno zborovati, moramo logično sklepati, da se drugod ali podcenjuje ali pa da nima sedanja večina v drugih pokrajinah dovolj pristašev za organizirano akcijo proti javnim prireditvam Živkovićeve stranke. Z drugimi besedami bi to pomenilo, da ima sedanja vlada nekaj več pristašev samo v Sloveniji, kar je pa z obzirom na vsedržavno obsežnost in pomen stranke JRZ vse premalo*«. ⁹⁵

Dejstvo je vsekakor, da so v JNS junija 1937 slabo ocenili politične razmere v Dravski banovini – podcenjevali so moč vladajoče JRZ, ki je imela v Sloveniji vso oblast trdno v svojih rokah, na eni strani in krepko precenili svojo moč na drugi. Ali je bila slaba politična ocena JNS posledica razburjenja v stranki, ker so si v vladajoči JRZ ob praznovanju dvajsetletnice Majniške deklaracije prilastili večino zaslug za nastanek Jugoslavije, ali kakšnih drugačnih političnih iger v državi, pa ostaja odprto vprašanje.

Banovinsko konferenco JNS in turnejo po slovenskih krajih, ki ji je sledila, lahko štejemo za enega zadnjih neuspešnih poskusov ponovno oživiti stranko.

Summary

Provincial Conference of the Yugoslav National Party in Ljubljana in 1937

Darko Friš

After the resignation of prime minister Bogoljub Jevtić the mandate to form a new government was given to Dr. Milan Stojadinović. The new government consisted of the supporters of the Main Committee of the radicals, the Slovene People's Party, and the Yugoslav Muslim Organization. In August 1935 the former parties that joined the new government organized a new state party, the Yugoslav Radical Party (JRZ). A minister of the new government was also army general Petar Živković, who was one of the principal political figures in former regimes. On suspicion of being implicated in the unsuccessful attempt upon the life of prime minister Stojadinović, Živković was deposed from his post in March 1936. After joining the weakened oppositional Yugoslav National Party (JNS), Živković was elected its president. With his help, the party wished to restore its power, influence, good reputation, and the leading political role in the country.

Political confrontations between the ruling Yugoslav Radical Party and the oppositional Yugoslav National Party took place in Slovenia as well. They culminated in June 1937 when the latter organized

⁹⁴Prim.: PAM, fond Antona Korošca, Min. notr. poslov, Kabinetu g. min. notr. posl., G. banu drav. Ban. v Ljublj., Kr. Ban. upravi v Ljubljani, Kante Vladimir, Poročilo, 6. junija 1937.

⁹⁵Politični obzornik, Odmev dogodkov preteklega tedna, Slovenski narod, 17. junija 1937, str. 1.

a regional conference in Ljubljana. It was attended by all prominent Party leaders. Aside from the conference in Ljubljana there had been rallies and meetings in other towns, all with the principal objective of renewing and reviving the Party. It is clear from the response of the media that there was a severe clash between the supporters of the Yugoslav National Party and their catholicly-oriented political adversaries.

After the conference, which provoked tumultuous demonstrations of the Yugoslav National Party opponents, Živković and other Party leaders set to campaign throughout Slovenia in order to win additional support and revive their Party's political activities in Slovenia. Yet their efforts were met with harsh dissent everywhere they went. They had obviously strongly underestimated the political situation in the Banate of Drava and the power of the ruling Yugoslav Radical Party, which was the undisputed authority in Slovenia.